
О. Л. ЯРЕМЕНКО,
доктор економічних наук,
керівник Апарату Ради Національного банку України
(Київ)

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ І ПОТРЕБА В ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМАХ

Розглянуто політику рефінансування державного боргу у контексті її впливу на інституційні трансформації. Обґрунтовано сучасне зростання значення владних практик держави як компенсаторного механізму в умовах її інституційної недосконалості. Продемонстровано соціоінституційні ефекти поширення економічної влади держави в умовах стиснення простору раціонального вибору.

O. L. YAREMENKO,
Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Apparatus of the Council of the National Bank of Ukraine
(Kyiv)

STATE DEBT AND THE NEED IN INSTITUTIONAL REFORMS

The policy of refinancing of state's debt in the context of its influence on the institutional transformations is considered. The modern enhancement of state's power practices as a compensatory mechanism under conditions of its institutional imperfection is substantiated. The socio-institutional effects of the spreading of state's economic power under conditions of a decrease of the space of rational choice are demonstrated.

Ідеологія нарощування державного боргу як ефективної відповіді на виклики глобалізації приховує в собі одну загрозу: вона дозволяє відкладати хворобливі реформи. Через м'які бюджетні обмеження державний організм поступово нагромаджує надлишкові та застарілі конструкції та механізми, які фінансуються на тих самих підставах, що і цілком життєздатні інститути. Така держава поступово дрейфує в бік соціальної, політичної та економічної неспроможності, проте виявити це відразу не вдається.

З формальної точки зору, неспроможна держава може існувати скільки завгодно довго, якщо працює механізм рефінансування державного боргу. Назрілі структурно-інституційні реформи відкладаються до безкінечності, а розподіл економічної влади, який склався, відтворюється у пропорціях, вигідних державі. У рамках такого підходу політика рефінансування боргів держави на розширюваній основі вважається структурно та інституційно нейтральною. За словами П. Кругмана, в цьому немає нічого страшного.

Розглянемо цю проблему з точки зору здатності інститутів знімати невизначеність для господарюючих суб'єктів і для системи в цілому.

По-перше, будь-які інститути несуть інформацію про колишні стани системи. В історичні епохи технологічних революцій і розривів актуальна цінність минулого досвіду відносно знижується. Об'єктивно, через розширення сфери неупорядкованої свободи, відбувається певна екзогенна деінституціоналізація системи. Цю неупорядкованість і прагне надолужити держава прямим втручанням і адмініструванням.

Яременко Олег Леонідович (Yaremenko Oleg Leonidovych) – e-mail: jrm_rada@bank.gov.ua.

По-друге, інформація, згорнута у формі традицій, правил і норм, може розсіюватися або перекручуватися сама по собі з огляду на специфіку інформаційних процесів. Це означає, що кожного разу в господарській системі відтворюється дещо інша сукупність інститутів. Інститути, за зауваженням Й. Шумпетера, можуть зношуватися подібно до монет. Зношення інститутів має більшою мірою імовірнісний характер. Рівень адекватності інститутів знижується. Тому зростає загальна невизначеність функціонування господарської системи. Джерелом цієї *ендогенної* невизначеності слугують неадекватні (не цілком адекватні) інститути. Еволюція інститутів є необхідною умовою відновлення їх належної адекватності.

Можна виокремити п'ять типів інституційних змін: поступова деградація і згасання; адаптація в межах системної якості, яка склалася; інституційні реформи (стрибки); інституційні кризи і катастрофи, що супроводжуються інтенсивним стиранням інформації; зародження і утвердження нової системної якості. На довгих інтервалах еволюція конкретної системи економічних інститутів, яка історично склалася, включає в себе процеси всіх п'яти типів. На висхідній стадії життєвого циклу переважають процеси п'ятого, другого і третього типів, а на низхідній — процеси першого і четвертого типів. Для оточень найвищої точки життєвого циклу характерним є переважання процесів адаптивного типу.

Держава є метаінститутом, який задає базові частоти функціонуванню всієї системи економічних інститутів. Тому її неадекватність здатна мультиплікуватися у множинну неадекватність тих правил і норм, які формуються або легітимізуються державою. Компенсувати виникнення інституційних невідповідностей і розривів в економіці держава може за рахунок використання інструментів економічної влади. Тому зростання державного боргу супроводжується зростанням значення владних практик держави для зняття невизначеності функціонування господарської системи.

Це зростання, у свою чергу, спричиняє зростання фінансових потреб функціонування держави, яка розширюється. Інститут рефінансування державного боргу поступово набирає самодостатнього характеру. Розширення фінансової бази економічної влади держави дозволяє їй поступово розширити коло своїх реальних повноважень, роблячи непотрібними або неактуальними інститути саморегулювання і самоадаптації ринкової економіки, які склалися. Діяльність із таких неактуальних інститутів поступово "перетікає" до державної бюрократії як ієрархічного, так і сітьового типів (до національних і глобальних мереж фінансового моніторингу, платіжних систем, контрольованих державою, глобальної мережі фіскального контролю і відмови від інституту банківської таємниці).

Саморегулювання, довіра і комерційна таємниця належать до конституюючих основ сучасних ринкових систем. Сильна держава у традиційному розумінні — це держава, яка спирається на ці конституюючі основи. Якщо ж держава починає (вимушено або добровільно) пригнічувати ці основи, то її сила базуватиметься на інших підставах.

Так звана "неспроможність ринків" проявляється у розширенні сфери ендогенної невизначеності в економіці. Ускладнення зв'язків і залежностей, особливо в умовах глобалізації, явно випереджає ринкову і професійну компетентність учасників ринку, а тому значення стохастичної складової функціонування господарської системи посилюється. Це призводить, у тому числі, і до бюджетно-фіскальних проблем. Зміцнюючи свою економічну владу, держава стискає для суб'єктів простір раціонального вибору, професіоналізованого ризику та адаптивних інновацій і одночасно відступає перед екзогенною невизначеністю: з огляду на вимушену деінституціоналізацію, наслідки прямих сильних адміністративних рішень держави, продиктованих доцільністю і здоровим глуздом, мають непередбачуваний характер.